

S A Y I 10 • 2 0 0 3

İslâm
Araştırmaları
Dergisi

TURKISH JOURNAL OF ISLAMIC STUDIES

TÜRKİYE DİYANET VAKFI
İSLÂM ARAŞTIRMALARI MERKEZİ

Kur'an'da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi, Mehmet Şanver.
İstanbul: Pınar Yayınları, 2001. 277 sayfa.

Benzerlerine göre daha sistemli görünen bu çalışma, Kur'an'da tebliğ kavramı, tebliğ ilke ve metotları hakkında yeterli bilgiler veren ve "eğitim psikolojisi" verilerini de göz önünde bulunduran doyurucu bir kitap özelliği taşımaktadır. Yazar önerdiği metotlar için Kur'an'dan örnekler vererek ve sade bir dil kullanılarak konunun anlaşılmasını sağlamaktadır.

Giriş bölümü, Kur'an'ın eğitim/tebliğ amacı üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu amaç da "Kur'an'ın ve Peygamberin amacı, insan merkezli bir dünya görüşüne sahip olan bir toplumu Tanrı merkezli bir toplum haline getirmek" olarak belirlenmektedir. Yazar, kitabın amacını ise "çok kısa bir sürede toplumun Kur'an'ın istediği düzeye gelmesinin temelinde yatan gerçekleri anlamak" şeklinde ifade etmektedir (s. 14).

Kur'an incelendiğinde onun eğitim ilkelerinin "bilgi", "duygu" ve "amel" olmak üzere "üç boyutlu" olduğu görülür. Kitabın konusunu teşkil eden tebliğ, görünürde bilgi boyutundaki bir faaliyet sürecini yansıtırsa da, aslında duygu ve eylem boyutuyla da alâkalıdır. Zaten tebliğin nihai amacı da, muhatabın duygularında, tutum ve tavırlarında, yaşayışında etkili olmak ve kendisini hissettirmektir (s. 17).

Birinci bölümde (21-95), Kur'an'daki tebliğ ve benzeri kavramlar incelenmekte, Kur'an perspektifinden insan tanıtılmaktadır. "davet, irşad, telkin, nasihat, va'z" ve "metot" kavramları açıklanmakta, aralarındaki benzerlik ve farklılıklar dile getirilmekte, ayrıca tebliğ-metot ilişkisi üzerinde durulmaktadır. "Ulaştırmak, haber vermek" anlamına gelen tebliğ, Kur'an'da bu anlamla sınırlı kalmamış, insan mizacını değiştirmeyi de hedeflemiştir. Bu bağlamda tebliğ Allah'ın âlemlerin terbiyecisi olmasının bir sonucudur (s. 26). Bir problemi çözmeye izlenmesi gereken yol anlamına gelen metot ise tebliğde, amaca ulaştıran en kısa yol demektir ve en önemli özelliği şartlara göre değişmek mecburiyetinde olmasıdır (s. 33). Kitapta insanlara amaçlanan mesajı en uygun tarzda vermeyi amaçlayan tebliğ metodunun, "öğrenme, öğretim, düşünme, ilkelerine uygunluk; öğrenciyi yormama, zihinsel ve bedensel etkinliği sağlama, mantığa uyma" gibi özelliklere sahip olduğu belirtilmiştir. Yazar'a göre Kur'an, tebliğ ile insanların yanlışlarına dikkat çekmeyi, öğüt almalarını sağlamayı, Allah'tan başka Tanrı olmadığı fikrini yerleştirmeyi ve ahirete inanmayanların "Biz bundan habersizdik" şeklindeki bir itirazın önüne geçmeyi amaçlamaktadır (s. 39).

Tebliğin muhatabı insan olduğu için insanın tanıtılması mesajın sağlıklı bir şekilde insana ulaştırılması açısından son derece önemlidir. Kur'an da insanın tanıtılmasına önem vermiş ve onu hem maddi hem de manevi yönüyle bir bütün halinde incelemiştir. Kitap, Kur'an'da insanın psikolojik özelliklerinin olumlu ve olumsuz olmak üzere ikiye ayrıldığını ifade etmiştir. Sadece zor anında Allah'ı hatırlaması ve O'ndan şikâyet eden bir varlık olması gibi olumsuz özelliklerine rağmen insan, yaratılanlar içerisinde en fazla öneme sahiptir. Onun vahye muhatap kılınması da bu önemin göstergesidir. Kitaba göre Kur'an'da tasvir edilen insan, kendi öz varlığında yaratıcı bir faaliyet halindedir ve yükseklere tırmanırken bin bir şekle bürünen bir ruh, bir canlılık olur (s. 58). İnsanın "kendini bilme" ilkesi onu hayvandan ayıran en önemli göstergedir.

İnsan doğuştan medenî bir varlıktır. Bu özelliği ile toplumda yaşamak, toplumdaki etkilenmek ve toplumu etkilemek durumundadır. Yazara göre Kur'an'da insanın bu özelliğinden bahsedilmekte ve toplum, insanların birbirleriyle olan ilişkisi ile peygamberlere karşı tutumları yönüyle incelenmektedir. Ayetlerde toplumun ileri gelenleri (mele') ve halk olmak üzere iki toplumsal katmana ve bunlar arasındaki ilişkilere değinilmektedir. Yazar bu taksimattan yola çıkarak Kur'an'ın toplumsal hayatın gerçeklerini, sosyolojik özelliklerini tebliğde dikkate aldığını ve insanların halktan ya da ileri gelenlerden olmasını mesajını iletirken göz önünde bulundurduğunu ifade etmektedir.

Yazar, ikinci bölümde (95-145) tebliğde doğrudan ya da dolaylı yollardan etkili olan, tebliğci (kaynak), tebliğ (iletişim), muhatap (hedef), ortam ve uygulanan metotlar olmak üzere beş faktörden bahsetmiştir. Yazara göre tebliğcinin inanılır olması, halka anlattıklarını kendisinin de uygulaması, muhatabı tanınması, sözlerinin güzel ve hoş, ifadelerinin açık ve çekici olması, muhataplar tarafından sevilmesi, kararlı, sabırlı ve merhamet sahibi olması gibi özellikleri taşıması gerekir. Yazar, muhatabın görüşüne yakın olması, muhatabın seviyesine uygun sunulması gibi muhtevaya ait özelliklerin tebliğin başarılı olmasında etkili olacağını belirtmektedir. Ayrıca muhatabın inandığı değerlere bağlılığı, kendine güven duyup duymadığı, toplumdaki statüsü, zekâ ve eğitim düzeyi, cinsiyeti, tebliğ ve telkine elverişlilik durumu gibi özellikler tebliğde etkilidir.

Kitabın üçüncü bölümünde (145-233) yazar, tebliğ ilke ve metotlarından bahsetmektedir. Ona göre Kur'an'ın tebliğ metotlarını anlamak için Kur'an'ın insan anlayışını bilmek gerekir. İnsan, çok kompleks bir varlıktır. Tüm özellikleriyle parçalanamaz bir bütünlük özelliği gösterir. Bu yüzden Kur'an'ın tebliğ ve eğitim metotları çok girift ve kompleks bir meseledir. Bir ayette ikna,

tasvir ve kıssa metotları aynı anda kullanılabilir. Yazar metotlardan önce metotların dayandığı “bütünlük, muhataba görelilik, süreklilik, tedricilik, hürriyet, düşünme ve düşündürme” ilkelerini tanıtmaktadır. Yazar, tebliğ ilkelerini açıkladıktan sonra Kur'an'ın tebliğ metotlarına geçer. Kur'an metodik zenginliğe sahip bir kitaptır. Bir sûrede birden fazla metot kullanıldığı gibi, bir ayetin başında ve sonunda ayrı ayrı metotlar kullanılabilir (s. 169).

Yazar'a göre Kur'an'ın tebliğ metotları şunlardır. 1. Öncelik metodu: Kur'an, tebliğde muhatap ve konu bakımından önceliğe dikkat etmiştir. 2. Ortak noktayı tespit: Kur'an, tebliğ yapılan insanlarla ortak noktayı bulmaya çalışır. 3. Kıssa metodu: Kur'an, fikirlerin anlaşılır olması, zihne iyice yerleşmesi ve kalıcı olması için kıssa metoduna başvurur. 4. Tekrar metodu. 5. Benimsetme ve soğutma (tergib ve terhib) metodu: Benimsetme; muhatapı tebliği kabule teşvik etme, soğutma ise mesajı reddetmekten alıkoyma veya mesajın zıddını kabul etmekten ve benimsememekten vazgeçirmeye çalışmadır. 6. Gözlem metodu: Kur'an, düşünmeye ve ibret almaya sevk etmek için gözlem metodunu kullanır. 7. Temsil (örneklendirme) metodu: Kur'an, soyut fikirleri somutlaştırarak hafızada kalıcı bir etki bırakmak için temsil metodunu kullanır. 8. Soru cevap yöntemi: Kur'an'da tebliğ ve eğitim amacıyla kullanıldığı belirtilen ilk ilâhî metottur. 9. Tartışma metodu: Kur'an tartışma metodunu kullanır; fakat tartışmanın bilgi temeli üzerine olmasını ister. 10. Mukayese metodu: Kur'an Allah'ın özelliklerini ve insanların edindikleri tanrıların özelliklerini de verir. İnsanın düşünmesini ve hakikatin farkına varmasını ister.

Yazar belirlediği metotları, Kur'an'dan bol bol örnekler vererek açıklar. Bu haliyle kitabın nitelikli bir çalışma olduğunu söylemek mümkündür.

Ali Ayten

Culture and Memory in Medieval Islam: Essays in Honour of Wilferd Madelung, ed. Farhad Daftary, Josef W. Meri.

London/New York: I. B. Tauris Publishers in association with The Institute of Ismaili Studies, 2003. xvi + 464 sayfa.

Adını *İslâm Ortaçağında Kültür ve Hafıza* olarak tercüme edebileceğim bu çalışma, İslâm ve mezhepler tarihçisi tanınmış Alman oryantalist Prof. Wilferd Madelung için hazırlanan bir armağan kitabıdır. Madelung, Oxford Üniversitesi'nden emekli olduktan sonra Londra'daki İsmailî Araştırmaları Enstitüsü'nde 1999 yılından itibaren “senior” araştırmacı unvanıyla ilmi